

מלח הארץ
סדרה למחקרי ים המלח

יד לחלוצי ים המלח משה נובומייסקי ומשה לנגוצקי

המערכת

אלי רז, מרכז מדע ים המלח והערבה
יהושע קולודני, המכון למדעי כדור הארץ, האוניברסיטה העברית בירושלים
יוסי לנגוצקי, תמר חיפושני נפט בע"מ
יעל מאור, מרכז מדע ים המלח והערבה
עודד נבון, המכון למדעי כדור הארץ, האוניברסיטה העברית בירושלים
אברהם סטרינסקי, המכון למדעי כדור הארץ, האוניברסיטה העברית בירושלים

מלח הארץ

סדרה למחקרי ים המלח

יד לחלוצי ים המלח משה נובומייסקי ומשה לנגוצקי

תשע"ב, 2012

כרך 6

בעריכת

אברהם סטרינסקי

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים

הספר יצא לאור בסיוע
המכון למדעי כדור הארץ, הפקולטה למדעי הטבע, האוניברסיטה העברית בירושלים
מפעלי ים המלח
מרכז מדע ים המלח והערבה
יוסי לנגוצקי

עריכת הלשון: דפנה בראון
עיבוד גרפי: כרמל גורני

ההפצה: הוצאת מאגנס
ת"ד 39099, ירושלים 91390, טל' 02-6586659, פקס' 02-5660341
www.magnespess.co.il

©
כל הזכויות שמורות
להוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
האוניברסיטה העברית
ירושלים תשע"ב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם,
לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט
בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני
או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-493-652-1
ebook ISBN 978-965-493-653-8

נדפס בישראל
סדר ועימוד: ארט פלוס, ירושלים

משה נובומייסקי

1961-1873

חוזה ומגשים תעשיות ים המלח

משה נובומייסקי נולד ב־1873 בברגוזין שבמזרח סיביר למשפחה של גולים פוליטיים שעסקו בכריית זהב. הוא סיים בית ספר תיכון באירקוטסק והמשיך את לימודיו באוניברסיטת קניגסברג שבגרמניה, שם הוסמך ב־1897 למהנדס מכרות. נובומייסקי היה בין חלוצי תיעוש המכרות בסיביר, וכן יושב ראש המועצה של יהודי סיביר.

ב־1906 נודע לו על הרכבם המיוחד של מי ים המלח, וב־1911 הוא ערך את סיורו הראשון במקום. ב־1920 עלה נובומייסקי לארץ, השתקע בה ואף רכש משק בגדרה. בשנים 1921-1922 שימש גם כגזבר 'ההגנה'. בשנת 1921 הוא רכש שטח לחופו הצפוני של ים המלח. ב־1924 הוא הקים את חברת 'סינדיקט ארץ ישראל למכרות', וב־1925 החל לבצע ניסויים ותצפיות בצפון האגם.

בשנים 1925-1930 נאלץ נובומייסקי לנהל מאבק עקשני עם גורמים רבים, בסיוע התנועה הציונית, להשגת זיכיון מממשלת המנדט הבריטי להפקת מינרלים ממי ים המלח. לבסוף עלה בידו ב־1930 לקבל זיכיון ל־75 שנים. שנה קודם לכן, ב־1929, הוא הקים את 'חברת האשלג הארץ-ישראלית' וניהל אותה כל שנות

קיומה, עד שנת 1952. חברת האשלג פעלה הן בצפונו של ים המלח והן בדרומו, והפכה בתוך שנים מספר לגדולה ולמצליחה בתעשיות ארץ ישראל לפני הקמת המדינה (כמחצית היצוא מהארץ הייתה מתוצרתה).

נובומייסקי סייע בהקמת קיבוץ בית הערבה, תמך בכלכלתו והעסיק רבים מחבריו. ב־1944 הוא הקים את חברת 'ירדן חיפושים בע"מ' וביצע עשרה קידוחי נפט באזור סדום. ב־1946 הקים את חברת 'דשנים וחומרים כימיים'.

למרות מאמציו להוציא את מפעלי האשלג ממעגל מלחמת העצמאות, לא צלח הדבר והמפעלים שבצפון ים המלח חרבו עד ליסוד לאחר שכל עובדיהם פונו מהם לסדום ב־20 במאי 1948.

על אף יזמותו והישגיו התעשייתיים ותרומתו האדירה לפיתוח האזור ולכלכלת הארץ, לא עמדו לו זכויותיו בתום מלחמת העצמאות. גורמים אינטרסנטיים בחברה הוציאו את דיבתו רעה והאשימו אותו בחוסר נאמנות לאומית ובניהול כושל של חברת האשלג. ב־1952 הולאמה חברת האשלג והפכה לימפעלי ים המלח בע"מ. נובומייסקי התמנה לנשיא כבוד של החברה החדשה. ב־1957 הוענק לו תואר דוקטור כבוד של הטכניון העברי בחיפה.

משה נובומייסקי, חוזה, מייסד, מנהל ומגשים התעשיות הכימיות בים המלח, נפטר בשיברון לב ב־1961 בגיל 87 ונקבר בבית הקברות הישן בתל אביב.

משה לנגוצקי

1986–1901

ראשון חלוצי ים המלח

משה (מוסיה) לנגוצקי נולד ב־1901 בצ'יטה שבמזרח סיביר, בן לגולים פוליטיים שעסקו בכריית זהב.

בהיותו בן 17, במהלך המהפכה הרוסית, עוד לפני שסיים את לימודיו בבית הספר התיכון, גויס ל'צבא הלבן' בסיביר. בדרכו לארץ הוא נדד כשנתיים במונגוליה ובמנצ'וריה. ב־1921 הגיע לארץ ישראל, השתתף בייבוש ביצות כבארה, עבד כפועל בניין בתל אביב וכחקלאי בעין חרוד, ואף היה פועל ראשי במשקו של נובומייסקי בגדרה.

ביום 4 באפריל 1925 ירד לנגוצקי, על פי בקשתו של נובומייסקי, לחופו הצפוני של ים המלח. מהיום הזה מתחיל מניין השנים של המפעלים באזור ים המלח. שנתיים וחצי הוא פעל לבדו, ערך תצפיות, סקרים וניסויי הפקה ראשוניים של אשלג מים המלח. עד להקמתה של חברת האשלג וקבלת הזיכיון ב־1 בינואר 1930 ניהל לנגוצקי את אתר הניסויים, שאליו הצטרפה חבורת חלוצים. עם הקמת החברה, הוא ניצח על מלאכת בניית ברכות האידוי, שאיבת מי האגם אל הברכות, ארגון התחבורה היבשתית ותפעול הציוד המכני הכבד של החברה. לנגוצקי גם

הקים וניהל עד גמר מלחמת העצמאות את 'מחלקת הים' של החברה, שהפעילה קו של כלי שיט בין המפעל שבצפון האגם לבין המפעל הדרומי שבסדום. לנגוצקי היה המפקד הראשון של ה'הגנה' באזור וזכה בהערצת התושבים הערבים של האזור כולו. הוא היה יד ימינו של נובומייסקי במיזמים מיוחדים (שאיבה ממפלסים עמוקים של האגם; סקרים מקדימים להקמת סניף המפעל בסדום; הקמת מערכת להעברת מים מתוקים ממעיינות א'צאפי לסדום באמצעות צינור ימי; סיורי הכנה להובלת אשלג למפרץ עקבה ולבית שאן, ועוד). משהסתיימה מלחמת העצמאות, שבה חרב המפעל בצפון, ולאחר שפוננו כל עובדי חברת האשלג שהיו נתונים במהלך המלחמה במצור של שבעה חודשים בסדום (עד נובמבר 1948), נשאר לנגוצקי עם קומץ נאמנים כדי לשמור ולתחזק את המפעל שבסדום.

עם הקמתה של חברת 'חברת מפעלי ים המלח', יורשתה של חברת האשלג הארץ-ישראלית, ביוני 1952, הצטרף אליה לנגוצקי. במפעלי ים המלח הוא ניהל את מחלקת הציוד המכני הכבד עד צאתו לגמלאות ב-1969, בתום פעילות רצופה של 44 שנים בצפוננו של ים המלח ובדרומו.

ב-1962 זכה לנגוצקי בפרס העבודה של ההסתדרות על דבקותו, מסירותו והצטיינותו בעבודה בים המלח. ב-1985 הוא הוכתר לאזרח כבוד של המועצה האזורית תמר.

משה לנגוצקי, החלוץ העברי הראשון של חבל ים המלח, נפטר ב-1986, בגיל 85 ונקבר בקיבוץ עין גדי, אל מול ים המלח.

תוכן העניינים

יא	אברהם סטרינסקי הקדמה
1	אלי רז 'הפרצוף הדולומיטי' של מדבר יהודה
23	עדי טורפשטיין ההיסטוריה של האגמים הקדומים בבקע ים המלח
43	רני קלבו משקעים נחליים ואגמיים בתקופה שלפני 8-20 מיליוני שנים בדרום ישראל ויחסם להתפתחות בקע ים המלח
61	אריה ניסנבאום שימושים רפואיים של אספלט ים המלח
73	מיכאל בלכר שימור ושיקום של מגוון הצמחייה בנאות המדבר שלצד ים המלח
103	גיא שטיבל 'לחם צר ומים לחץ' - לחמה של קהילת המורדים במצדה
117	המשתתפים בקובץ

הקדמה

אברהם סטרינסקי

בקובץ השישי של 'מלח הארץ' שישה מאמרים. שלושה מהם עוסקים בגאולוגיה של בקע ים המלח. הראשון הוא מאמרו של אלי רוז, המסביר את התופעה הנקראת 'צלחות הדולומיט'. המחבר מתאר את אופן היווצרותן של הצורות המיוחדות של הצלחות, על ידי תמיסות חמות העולות דרך העתקים וסדקים בסלעי מצוק ההעתקים, ואת הגורמים להיווצרותן.

המאמר השני, מאת עדי טורפשיין, מתאר את גופי המים שהתקיימו בבקע ים המלח, החל משלב חדירתם של מי הים התיכון דרך עמק יזרעאל (לפני כחמישה מיליוני שנים) והשקעתם של גופי מלח גדולים. משנותק הקשר עם הים התיכון, המשיכו להתקיים באזור אגמים מלוחים בממדים שונים של עומק ושטח, והאחרון שבהם הוא ים המלח.

נצעד אחורה בזמן (לפני 20-8 מיליון שנים) ונקבל את מאמרו של רני קלבן, המתאר את ההיסטוריה הגאולוגית של אזור ים המלח מאז נסיגת הים האאוקני והתפתחות מערכת מורכבת של נהרות ארוכים ורחבים ואגמי מים מתוקים.

מאמר המשלב גאולוגיה ורפואה הוא מאמרו של אריה ניסנבאום. המחבר מתאר בו את מקורות האספלט באזור ים המלח ואת השימושים הרפואיים שלו במשך אלפי השנים האחרונות. המאמר שם דגש בתרופות שהופקו מן האספלט בשנים האחרונות, תרופות שבהן השתמשו בעיקר לריפוי מחלות עור. עד כאן המאמרים בנושאי גאולוגיה (ורפואה).

המאמר החמישי, מאת מיכאל בלכר, עוסק בשימור הצמחייה באזור ים המלח ושיקומה. המאמר כולל מבט מחקרי, מעשי וחינוכי.

המאמר האחרון בקובץ נכתב על ידי גיא שטיבל ועוסק ביהודים שחיו במצדה בתקופת המרד, בסביבות שנת 70 לסה"נ. במיוחד מתרכז המאמר בנושא המזון, או ליתר דיוק בסיפורו של הלחם במצדה, כל זה במסגרת תיאור חיי היום יום ושמירת המצוות באתר.

